

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

SÛFİLERE GÖRE RÜ'YETULLAH MESELESİ ACCORDING TO SUFI RUYETULLAH ISSUE

Ferzende İDİZ*

Öz

Allah'ı görme anlamına gelen rü'yetullah meselesi, kelâm ilminin önemli problemlerindedir. Rü'yetullah denilince daha çok öbür dünyada Allah'ın görülüp görülemeyeceği meselesi anlaşılrsa da, bu dünyada rü'yetullah ve rüyada rü'yetullahın mümkün olup olmadığı da tartışılmıştır.

Daha sahabe döneminde başlayan tartışma, II/VIII. yüzyılda Sümeniyye ile Cehm b. Saffân arasında başlayan tartışmalarla iyice alevlenmiş, daha sonra diğer kelâm ekollerinin de görüş beyân etmeleriyle büyüyerek devam etmiştir. Kelâmî bir mesele olmakla beraber, mesele hakkında daha ilk dönemden itibaren sûfîler de söz söylemiş ve fikirlerini beyân etmişlerdir. Bu makâlede sûfîlerin rü'yetullah hakkındaki görüşleri ve meseleyi temellendirdikleri delilleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rü'yet, Rü'yetullah, Rüya, Mirac, Sûfi, Âhiret.

Abstract

Rü'yetullah issue which means the visibility of God is one of the important problems of theology science. Although visibility of God in the after-life comes to mind when rü'yetullah is referred, it is also discussed the possibility of rü'yetullah in this world and rü'yetullah in dreams.

The discussions having started even during the Companions' Period blazed up with the debates between Sümeniyye and Cehm b. Saffân in the II/VII Century, then it continued developing after the views addressed by other theology schools. Despite its theological nature, Sufis also took place in the issue since the beginning and revealed their opinions. This paper aims to provide information on the views of Sufis about rü'yetullah and their evidences on which the issue is based.

Keywords: Ru'yet, Ru'yetullah, Dream, Ascension [of Prophet Muhammad], Sufi, After-life.

Giriş

Lugatta görmek anlamına gelen "rü'yet", ister dünyada, isterse âhirette olsun, göz ile müşahede etmek demektir. (Cürcanî, 1416/1995: 109). Aynı zamanda kalb ve gözle bakmak, görmek anlamına da gelir. (İbn Manzûr, ts: XIV, 291; ez-Zebîdî: XXXVIII, 102).

Mutasavvıflar, rü'yet kelimesini, Allah'ı dünyada ve âhirette gözle müşâhede etmek anlamında kullanırlar. Bu anlamda likâ, müşâhede, muâyene, basîret, temâşâ ve didâr kelimeleri ile aynı manada kullanılır. (Uludağ, 2008: XXXV, 310).

Görmek manasına gelen "rü'yet" ile "Allah" lafzı terkibinden meydana gelen rü'yetullah, Allah'ı görmek demektir. Rü'yet veya rü'yetullah denilince, Allah'ın temâşâ edilmesi, gözle görülmesi anlaşılır. (Koçyiğit, 1974: 7; Topaloğlu-Çelebi, 2015: 268; Uludağ, 1992: 70-71 (12. dipnot).

Rü'yetullah meselesi ilk olarak II/VIII. yüzyılda Sümeniyye ile Cehm b. Saffân arasında başlayan tartışmalarla başlamış, daha sonra diğer kelâm ekollerinin de görüş beyân etmeleriyle büyüyerek devam etmiş olan itikadî bir meseledir. (Yeşilyurt, 2008: XXXV, 312).

Kelâmî bir mesele olan ve kelâm ekolleri arasında tartışmalara sebep olmuş olan rü'yet meselesine sûfîler de değinmiş, âyet hadîs ve kendi metotları çerçevesinde görüş bildirmişlerdir. Nitekim yazılan ilk tasavvufî klasiklerde rü'yetullah meselesine yer verilerek mesele, Ehl-i Sünnet çizgisinde savunulmuştur.

Kelâmın önemli problemlerinden olan mesele birçok kelâm âlimi tarafından işlenmiş, günümüzde de meseleye dâir akademik anlamda önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak sûfîlerin konuya dâir görüşlerini ele alıp inceleyen derli toplu akademik bir çalışmadan bahsetmek zordur. Bu da sûfîlerin rü'yet meselesi hakkındaki görüşlerinin istifâdeye sunulmasını önemli kılmaktadır. Az da olsa böyle bir eksiği gidermek ve sûfîlerin konuya dâir görüşlerini belirtmek bu makâlenin yazılma sebeplerinden birisini teşkil etmektedir.

Yine her ne kadar sûfîlerin rü'yet meselesinde Ehl-i Sünnet çizgisini savundukları bilinse de, sûfîlerin, Ehl-i Sünnet'e aykırı olarak, dünyada baş gözüyle rü'yeti kabul ettikleri şeklinde iddialara rastlanmaktadır. Söz konusu iddianın aslının olup olmadığı ve önde gelen sûfîlerin bu konudaki fikirlerinin ne olduğu

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı, f.idiz65@gmail.com

çalışmamızın bir diğer sebebini teşkil etmekte ve bize göre meselenin tasavvufî bir persprktifle ele alınmasını önemli kılmaktadır.

Dolayısıyla daha çok kelâm konusu olmakla beraber, sûfilerin ilk dönemden itibaren meseleyi eserlerinde işlemiş olmaları ve bu konu üzerinden sûfilere bir takım ithamlarda bulunulmuş olması, önde gelen sûfilerin rü'yetullah meselesi hakkında ne düşündükleri ve gerçekten meseleye nasıl yaklaştıkları husûsunu önemli kılmaktadır.

Rü'yet meselesine bakıldığında genel anlamda tartışmaların: 1. Bu dünyada rü'yet 2. Âhirette rü'yet 3. Rüyada rü'yet olmak üzere üç ana başlık etrafında toplandığı görülür. Yani tartışmalar dünyada, âhirette ve rüyada Allah'ın görülmesinin mümkün olup olmadığı şeklinde üç ana başlık etrafında dönüp dolaşmaktadır.

Belirtmeye çalıştığımız gibi mesele, kelâmcılar tarafından uzun uzadıya işlenmiştir. Dolayısıyla biz burada kelâmcıların fikirlerinden ziyâde önde gelen mutasavvıfların Kur'ân ve hadîsten hareketle rü'yet meselesine getirdikleri yorumları ve görüşlerini ele almaya çalışacağız. Böylece konu, kelâmî bir yaklaşımdan ziyâde, tasavvufî bir perspektifle işlenmeye çalışılacaktır.

Makâlenin konusu ve amacı böylece ortaya konulduktan sonra, rü'yetullah konusuna dönebiliriz. Genel anlamda mutasavvıflar rü'yetullah meselesini dünyada, âhirette ve rüyada ü'yetullah şeklinde üç ana başlık altında ele almışlardır.

1. Dünyada Rü'yetullah

Dünyada rü'yet ile ilgili kelâmcıların görüşlerini üç kısma ayırmak mümkündür: 1. Mutezile gibi, Allah'ın kesinlikle görülmeceğini, bunun mümkün ve câiz olmadığını söyleyenler. 2. Müşebbihe gibi, Allah'ın bu dünyada görülebileceğini iddia edenler. 3. Ehl-i Sünnet gibi, Allah'ın bu dünyada görülmesinin câiz ancak mümkün olmadığını söyleyenler.

Mutezile ve Şîa mezhebine göre öbür dünyada Allah görülemeyeceği gibi, bu dünya da da görülemez. Çünkü onlara göre böyle bir düşünce teçsime götürür. (el-Kastalânî, 1425/2004: III, 100; el-Kummî, 1978: 19; Koçyiğit, 1974: 7). Yani Allah'ı gören onu bir mekânda görmüş olur bu da Allah'ı mekânla sınırlama olur ki, böyle bir durum teçsime götürüleceğinden Allah hakkında muhaldir.

Allah hakkında teşbihi câiz gören Müşebbihe'ye göre, Allah bu dünyada görülebilir hatta kendisine sarılıp, dokunulabilir. (eş-Şehristânî, 2006: 96). Âhirette rü'yetullahın gerçekleşeceğini savunarak Mutezile ve Şîa ile ihtilafa düşen Ehl-i Sünnet'e göre ise bu dünyada rü'yet mümkün değildir. Bu anlamda Mutezile ve Şîa gibi dünyada rü'yeti red etse de aslında Ehl-i Sünnet'in düşüncesi diğer kelâm ekollerinden farklıdır. Zira Ehl-i Sünnet'e göre dünyada rü'yetin olmaması, Mutezile'nin iddia ettiği gibi, câiz olmadığı için değil, kulların buna güç yettirmemesinden kaynaklanır. (el-Eşârî, 1379/1959: 35). Yani Ehl-i Sünnet'e göre dünyada rü'yet mümkün ve câiz olmakla beraber vaki olmamıştır. Çünkü dünyadaki gözün buna gücü yetmez. (Sâbûnî, 1995: 92; Konuk, 2011: IV, 214-215). Zira eğer dünyada rü'yet câiz olmasaydı Allah'ın peygamberi olan Mûsâ (a.s.) böyle bir istekte bulunmazdı. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet'e göre, Peygamberimiz (s.a.v.) hariç, bu dünyada hiç kimse Allah'ı baş gözüyle görmemiştir. Peygamberimizin ise görüp görmediği ihtilaf konusudur. (el-Kârî, 1419/1998: 354; el-Ğâmidî, 1423/2002: 377; Yeşilyurt, 2008: XXXV, 312). Bu durumda dünyada rü'yet meselesinin de Resûlullah (s.a.v.)'in rü'yeti ve diğer mü'minlerin rü'yeti diye iki başlık altında incelendiği görülür.

Dünyada rü'yet meselesinde genel anlamda mutasavvıflar da Ehl-i Sünnet kelâmcılarıyla aynı görüşte birleşirler. O halde mutasavvıfların dünyada rü'yetullah hakkındaki görüşlerini, resûlullah (s.a.v.) dışında kalan mü'minlerin rü'yeti ve Resûlullah'ın rü'yeti şeklinde iki alt başlık halinde ele almak mümkün olacaktır.

1.1. Resûlullah Dışındaki Mü'minlerin Dünyada Rü'yeti

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Ehl-i Sünnete göre Allah'ın dünyada baş gözüyle rü'yeti her ne kadar câiz ise de mümkün değildir. (Askalânî, 1379/1959: VIII, 608; Ebû Talhâ, 2002: 41). Mutasavvıflar, Ehl-i Sünnet kelâmcıları gibi genel anlamda Allah'ın bu dünyada görülmeceği görüşünde birleşirler. (Ebû Talhâ, 2002: 39). İlk tasavvuf klasiklerinden sayılan *et-Taarruf*'un müellifi Kelâbâzi (öl.380/990), bu görüşü şiddetle savunur. Kelâbâzi'ye göre sûfiler, Allah'ın dünyada ne gözle ne de kalble görülemeyeceği husûsunda ittifak etmişlerdir. Çünkü rü'yetullah, nî'metlerin en üstünüdür. Nî'metlerin en üstünü olan rü'yetullah ancak cennette gerçekleşebilir. Eğer nî'metlerin en üstünü olan rü'yetullah bu dünyada gerçekleşseydi fânî dünya ile bâkî cennet arasında hiçbir fark kalmazdı. Kelâbâzi'ye göre bu dünyada Hz. Mûsâ'ya nâsib olmayan rü'yetin daha alt kademe bulunan insanlara nâsib olması düşünülemez. (Kelâbâzi, 1400/1980: 42; Ebû Talhâ, 2002: 46).

İlk tasavvuf klasiklerinden bir diğeri olan *el-Lüma'*'ın müellifi Serrac et-Tûsî (öl.378/988) de bu dünyada Allah'ın gözle görülmesinin mümkün olmadığını belirtmekte ve sûfilerin böyle bir söylemde bulunmadıklarını ifâde etmektedir. (et-Tûsî, ts: 544-549). Ancak gerek *Taarruf* gerekse *Lüma'*'da yer alan ifâdelerden daha önce kim oldukları tam olarak bilinmeyen ve sûfî geçinen bir takım grup veya kişilerden,

Allah'ı dünyada baş gözüyle gördüklerine dâir söylemlerin sâdir olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür söylemlerde bulunanlara adeta ateş püskürdüğü satırlarından anlaşılan Kelâbâzî şöyle demektedir: “*Ne sûfiler zümresine mensûb tanınmış şeyhlerin, ne de bu yolun hakikatini bilenlerin ‘Allah Teâlâ dünyada görülür, onu gören insanlar vardır’ iddiasında bulduklarını biliyorum. Bunların kitaplarında, eserlerinde, mektuplarında ve kendilerinden nakledilen sahîh hikâyeye ve menkıbelerde böyle bir iddia görmedim. Kendilerine yetiştiğim sûfilerin böyle bir şey söylediklerini duymadım. Ancak kim odlukları bilinmeyen bir gruba böyle bir iddia isnâd edilmiştir. Hatta bazı kimseler: ‘Sûfilerden bir kısmı Allah’ı gördüklerini iddia etmiştir’, demiş; fakat tasavvuf şeyhlerinin hepsi bunu söyleyenlerin sapık, bu nevi iddiaların ise asılsız olduğunu ittifakla beyân etmiş ve bu konuda eserler yazmışlardır. Ebû Saîd Harrâz bunlardandır.*” (Kelâbâzî, 1400/1980: 44). Ayrıca Kelâbâzî bu tür iddiada bulunanların sapık ve yalancı olduklarına dâir Cüneyd Bağdâdî’nin mektuplar yazdığını da belirtir. (Kelâbâzî, 1400/1980: 44).

Serrâc et-Tûsî de Şâm ehlinde bazı kimselerin bu tür iddialarda bulduklarının kendisine ulaştığını, ancak bunlardan kimseyi görmediği gibi onları gördüğünü söyleyen birisini de görmediğini belirtmektedir. Tûsî, Ebû Saîd Harrâz’ın Şâm halkına yazdığı bir mektubu gördüğünü ve Harrâz’ın söz konusu mektubunda bu iddia sahiplerinin hata yaptıklarını ve sapıttıklarını yazdığını *el-Luma*’da bildirmektedir. (et-Tûsî, ts: 544). Bir diğer Tasavvuf klasiği olan *Kûtu’l-Kulûb*’da da benzer ifâdeler yer almaktadır. (Bak. Mekki, 2004: III, 362-363).

Daha sonra gelen İmâm Kuşeyrî (öl.465/1072) de sûfilerin dünyada baş gözüyle rû’yetullah’ın olamayacağı husûsunda icmâ’ ettiklerini belirtir. Ancak Ebûbekir el-Fûrek’ten bu konuda farklı iki görüş olduğunu işittiğini de bildirmektedir. (Kuşeyrî, 1416/1995: 360). İki farklı görüşten bahseden Kuşeyrî, konunun detayına girmemektedir.

Böylece Kuşeyrî’ye gelinceye kadar geçen dönemde dünyada baş gözüyle rû’yetten bahs eden sûfilerin yok denecek kadar az olduğu, kim oldukları bilinmeyen bu azınlığın da tasavvuf erbabı tarafından rededildiği görülmektedir. Fakat kaynaklar incelendiğinde miladî bin yılından sonra bu iddia sahiplerinin arttığı anlaşılmaktadır. Nitekim Abdurezzâk Kâşânî (öl.730/1330), öbür dünyada rû’yetullah hakkında ihtilaf bulunmadığını; ancak “*Hakk’ın dünya hayatında baş gözüyle görülmesi konusunda ise (sûfiler arasında) görüş ayrılığı vardır...*” (Kâşânî, 2004: 272-273) demektedir. Bununla beraber, bu tür söylemlerin önde gelen mutasavvıflar tarafından her dönemde red edildikleri görülmektedir. Mesela Kâşânî’den önce bu tür söylemleri İmâm Gazzâlî (öl.505/1111) şiddetle reddederken, Kaşânî’den sonra gelen önemli mutasavvıflar da redetmektedirler. İmâm Gazzâlî: *لَا تُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ* “*Hiçbir göz onu ihâta ve idrâk edemez. Fakat o (ilmîyle) bütün gözleri (varlıkları) ihâta eder*” (En’âm, 6/103) âyetiyle, Hz. Mûsâ’ya hitaben “*Sen beni göremezsin*” (A’raf, 7/143) emrine dayanarak Allah’ın bu dünyada görülemeyeceğini kesin bir dille belirtmektedir. (Gazzâlî, ts. : IV, 400-401).

Yine aynı zamanda mutasavvıf bir âlim olan Celâluddîn Süyûtî (öl.911/1505), Kelâbâzî’nin yukarıda aktardığımız sözlerine dayanarak dünyada baş gözüyle rû’yeti reddetmektedir. (es- Süyûtî, 45 Hk 1525, vr. 47b-48a; İdiz, 2015: 221). Ondaki sonraki asırda gelecek olan önemli mutasavvıf şahsiyetlerden İmâm Rabbânî (öl.1624/1034) de Kelâbâzî’nin dünyada baş gözüyle rû’yet hakkında söylediklerinin doğru olduğunu kendisinin de bu fikirde olduğunu belirtmektedir. (Rabbânî, ts: II, 1531 (502. Mektûb).

İmâm Rabbânî de İmâm Gazzâlî gibi, Allah’ın Mûsâ (a.s.)’ya, “*Sen beni göremezsin*” (A’raf, 7/143) hitabıyla dünyada baş gözüyle rû’yeti reddettiğini belirtmektedir. Bu uyarı üzerine Mûsâ (a.s.)’nin bundan tövbe ettiğini belirten Rabbânî, Mirac’da peygamberimizin rû’yeti dahi ihtilaf konusu iken, bu dünyada Allah’ı gördüğünü söyleyenlerin hata ettiklerini söylemektedir. İmâm Rabbânî, vahdet-i vücûddan bahseden bazı kimselerin dünyada baş gözüyle Allah’ı görüp onunla konuştuklarını, dünyada sadece Mirac’da Resûlullah (s.a.v.)’a bir defa nâsib olan bu ni’metin kendilerine her gün hâsıl olduğundan dem vurduklarını, oysa gördüklerini zan ettikleri bu nûrun, Yüce Hakk’ın zuhuratından sadece bir zuhur olduğunu, bunun Yüce Hakk’ın zâtı olduğunu söylemenin iftira ve zındıklık olduğunu ifâde etmektedir. (Rabbânî, ts: I, 685 (272. Mektûb).

Dünyada baş gözüyle rû’yeti böylece red ettikleri görülen sûfiler, Allah’ın dünyada kalb gözüyle görülemeyeceği konusunda da ittifak etmişlerdir. Bu konuda Kelâbâzî: “*Sûfilerin ittifak ettikleri diğer bir mesele de şudur: Allah dünyada ne gözle ne de kalble görülür*” (Kelâbâzî, 1400/1980: 43) diyerek konuyu net bir şekilde ifâde etmektedir. Serrâc et-Tûsî’nin de benzer ifâdeler kullandığı görülür. (et-Tûsî, ts: 544). Dolayısıyla Nebî dışındaki mü’minlerin, dünyada Allah’ı ne baş gözüyle ne de kalb gözüyle (gerçek bir görme anlamında) görmelerinin mümkün olmadığını sûfiler tarafından kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Ancak dünyada kalb gözüyle rû’yeti red eden sûfiler, yakîn, ma’rifet, müşâhede ve tasdik anlamına gelen kalb gözüyle rû’yeti kabul ederler. Bu anlama gelen rû’yeti ilk dönemden itibaren kabul ettikleri görülmektedir. Nitekim görme anlamında kalb ve gözle dünyada rû’yeti kesin bir dille red eden et-Tûsî, yakîn ve tasdik anlamındaki kalble rû’yet hakkında şöyle demektedir: “*İmân, müşâhede, yakîn ve tasdik ile kalblerin görmesi hakktır. Allah’ın Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurur: ‘Allah’a onu görüyormuşçasına ibâdet et. Sen onu*

görmesen de o seni görüyor." (Buhâri, 1407/1987: İmân, 37; et-Tûsî, ts: 545). Benzer ifâdeleri Kelâbâzî de *et-Taarruf'ta* kullanmaktadır. (Bak. Kelâbâzî, 1400/1980: 43).

Ebû Tâlib Mekkî konu hakkında: "*Onlar dünyada Yüce Allah'ı kalblerindeki yakîn nûruyla müşâhede ederler*" (Mekkî, 2004: III, 363) ifâdelerini kullanarak kalble görmekten sûfilerin ne kast ettiklerini açıklamaktadır. Bu duruma Kelâbâzî, zâtın tecellisi demektedir. Tecelli-i zâtî mükâşefe ve şuhûd olmak üzere ikiye ayıran Kelâbâzî'ye göre, dünyada kalbin keşif makâmına ulaşması ve kalb gözünün açılması mükâşefe hâlidir. Bu durumda kul Allah'ı kalb gözüyle adeta görür. Abdullah b. Ömer'in: "*Şu yerde, yani tavaf esnasında Allah'ı görür gibi olurduk*" sözü ile Resûlullah (s.a.v.)'ın: "*Rabbine onu görüyormuş gibi ibâdet et*" emrini, dünyada kalb gözüyle görme olarak algılamak gerekir, diyen Kelâbâzî'ye göre, Allah'ı iyân (apaçık) şeklindeki şuhûd ise âhirette gerçekleşecektir." (Bak. Kelâbâzî, 1400/1980: 121; Ayrıca bak. el-Kârî, 1419/1998: 354). Kelâbâzî'nin anlatmaya çalıştığı bu "tecelli"ye Ebû Hafs Sühreverdî (öl.632/1234), dünyadaki yakînün en üst derecesi demektedir. Ona göre bu da tecelli-i zât müşâhadesi esnasında meydana gelen nûrun parıltısıyla vücûd ve varlık izlerinin yok olması esnasında gerçekleşmektedir. Buna fenâ-i bâtinî diyen Sühreverdî, Kelâbâzî gibi Cenab-ı Hakk'ın zâtının bizzat tecellisi ise ancak âhirette olacaktır, demektedir. Ayrıca Sühreverdî, tecelliden maksadının bâsiret ve yâkin olduğunu da belirtmektedir. (Sühreverdî, 1990: 199).

Sûfilere göre kalb gözüyle görmek demek, kalblerin görmesi, îmânın hakikatına vararak gaybî surlara bakmaktır. Serrac et-Tûsî'nin deyiimiyle, bu açıklama Hz. Ali'nin "*Rabbini gördün mü?*" sorusuna verdiği cevaba uygun bir açıklamadır. Hz. Ali şöyle demişti: "*Görmediğimiz bir Rabb'e nasıl ibâdet ederiz? Mükâşefe hâlinde dünyada gözler onu göremez. Lâkin îmân hakîktine ulaşan kalbler onu görür.*" (et-Tûsî, ts: 342-343). Beyazid Bistamî'nin: "*Allah'ın öyle kulları vardır ki, eğer dünyada ve âhirette bir lahza Allah'tan mahcûb kalsalar, mürted olurlardı*" (Hucvirî, 2010: 395) sözü de bu anlamda anlaşılmalıdır.

Dolayısıyla dünyada kalb gözüyle rû'yetten bahseden sûfiler, yukarıdaki manaları kastemişlerdir. Bu anlamda İmâm Rabbânî: "*Bu dünyada kalblerin nâsibi o Yüce Hazret'ten yana ikândan başka bir şey değildir. Bu ikânı dahi, ister rû'yet (görmek) sansınlar; isterse müşâhede*" (Rabbânî, ts: II, 1531 (502. Mektûb) sözleriyle belirtmiştir. Yanî dünyada kalb gözüyle rû'yet, ikan ve müşâhede anlamındadır. İmâm Rabbânî'nin *Mektûbat'ı* incelendiğinde, dünyada sadece velî kulların, ilme'l yakîn makâmında ve müşâhede şeklinde, Yüce Allah'ı tecrübe edeceklerini, delilleriyle ispatlamaya çalıştığı görülür. (Yıldız, 2011: 61).

Ancak baş gözüyle rû'yetten olduğu gibi, kalb gözüyle rû'yet iddiasında bulunanlar da olmuştur. İmâm Rabbânî'nin az önceki sözleri böyle bir iddiaya aynı zamanda reddiyedir. Zira büyük sûfiler böyle bir iddiada bulunmamışlardır. Onlardan kalble rû'yetten bahsedenler ise yukarıda ifâde edilen yakîn, müşâhede ve benzeri manaları kastemişlerdir. İmâm Rabbânî'ye göre görme anlamında kalb gözüyle rû'yetten bahsedenler ise meseleyi anlayamamış sûfî gulatlarından bir azınlıktır. Ona göre böyle bir idiaya: "*Bu taifeden ancak, nâkis olanlar düşer. Böyle bir şey de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaât'in üzerinde durduğu manaya aykırıdır.*" (Rabbânî, ts: II, 1531 (502. Mektûb).

Buraya kadar aktardıklarımızdan, sûfilerin dünyada rû'yetullah meselesi hakkında Ehl-i Sünnet kelâmcıları gibi düşündükleri, bu dünyada kalb veya baş gözüyle rû'yeti imkânsız gördükleri ve bu konuda ittifak ettikleri anlaşılmaktadır. Fakat daha sonraki dönemlerde sûfilerin, dünyada rû'yeti mümkün gördükleri şeklinde bir kanaatin yayıldığı görülmektedir. Bunu iki sebebe bağlamak mümkündür. Birincisi yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi büyük sûfiler, ikan ve tasdik anlamına gelen kalble rû'yetti mümkün ve câiz görmüşlerdir. Ancak bu husûsu dile getirirken görme fiilini mutlak olarak kullanmışlar. Meseleyi anlayamayanlar ise sûfilerin dünyada baş veya kalb gözüyle rû'yetin mümkün olduğunu söylediklerini zan etmişlerdir. (Bak. Uludağ, 2008: XXXV, 310). Oysa sûfiler, bu dünyada Allah'ın zâtının asla görülemeyeceğini ancak, zât, sıfat, fiil ve tecellilerinin çeşitli seviyelerde görülebileceğini söylemişlerdir. Müşâhede edilen tecelliler, Allah değil, Allah'ın zuhûrudur, demişlerdir. (Bak. Konuk, 2011: II, 219; Uludağ, 2008: XXXV, 310).

İkincisi İmâm Rabbânî'nin: "*Kalbî rû'yetten, sûfiyyeden büyük bir topluluk, tevehhüme düşmüş*" (Rabbânî, ts: II, 1531(502. Mektûb) sözleriyle ifâde etmeye çalıştığı gibi, makâm olarak alt derecelerde kalmış azınlık bir grubun meseleyi anlayamayıp, tevehhüme kapılmasından kaynaklanmıştır. Bunlar, kalb ile müşâhede ettikleri şeyi, gözleriyle gördükleri vehmine kapılarak hata etmişlerdir. (Bak. Ebû Talhâ, 2002: 47). Bunlar, gerçek bir mürşide danışmadıkları için böyle bir hataya düşmüş ve yarı yolda kalarak meseleyi anlayamamış kimselerdir. Bu durumun daha erken dönemlerde başladığını söylemek mümkündür. Nitekim Serrac et-Tûsî, Basra halkından Sübeyhî'nin ihvânından bazılarının riyâzet, mücâhede ve halvet yoluna girmeleri sonucu böyle bir tevehhüme kapıldıklarını ve İblis'in iğvâsıyla "*Hak Taâlâ sanki bir taht ve koltuk üstünde oturuyor ve nûrları etrafı aydınlatıyor*" gibi bir tevehhüme kapıldıklarını aktarmıştır. Serrac, bunların bir kısmının şeytanın hilelerini bilen üstâdlara (mürşidlere) giderek durumlarını anlattıklarını ve onların yardımıyla istikamet bulup bu tür vehimlerden kurtulduklarını yazmıştır. Ona göre böyle bir vehme kapılıp işi bilen mürşid üstâdlara başvurmayanlar bu hâle mecbûr ve mahkûm kalır. (et-Tûsî, ts: 432). Serrac'ın bu

sözlerinden, dünyada rü'yetten bahseden bazı sûfilerin İmâm Rabbânî'nin de belirttiği gibi, yarı yolda kalmış ve işi bilen bir üstadı başvurmadığı için kapıldığı bu yanlış tevehhümden kurtulamamış olan bir azınlık olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Serrâc konuya şu örneği verir: Sehl b. Abdullah'ın talebelerinden birisi, her gece Allah'ı baş gözüyle gördüğünü söyler. Sehl b. Abdullah, bu durumun şeytanın aldatması ve hilesi olduğunu anlar ve talebesine, bu gece gördüğünde tükürür der. O talebesi gece olunca tekrar görür ve tükürür. Bunun üzerine tahtın uçtuğunu ve nurların karardığını görür. Bu olaydan sonra bu yanlıştan kurtulur. (Bak. et-Tûsî, ts: 544-545). Kelâbâzî'nin şu sözü de bunu desteklemektedir: "Allah'ı gördüm diyenler, ulu ve yüce Allah'ı tanımayanlardır. Sûfilerin eserleri bu husûsa şahidlik eder." (Kelâbâzî, 1400/1980: 44).

Burada belki, sûfi olmadığı halde sûfi geçinen ve bu ikinci kısımda bahsi geçen nâkıs sûfilerin sözlerini hakikat zan edip kendilerine malzeme yapan sapık ve sahtekâr bir grubun söylemlerinin gerçek sûfilere mal edilmiş olmasını da üçüncü bir sebep saymak mümkün olabilir.

Böylece işin ehli önde gelen sûfilerin dünyada rü'yetullahı reddettikleri, böyle bir iddiada bulunanı ise yarı yolda kalmış sûfi bir azınlık veya sûfi olmadığı halde sûfi geçinen sapık ve sahtekâr bir gürûh olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Dünyada baş ve kalb gözüyle rü'yetin mümkün olmadığını söyleyen sûfiler, bunun sebebini geçici dünyaya bağlarlar. Zira onlara göre dünya fânî ve geçicidir. Fânî ve geçici olan bu dünyada en yüce nî'metin verilmesi, cenneti anlamsız kılar. (Kelâbâzî,1400/1980: 42). Gazzâlî'ye göre bu dünya, rü'yete perdedir. Gerçek görmenin meydana gelebilmesi için, göz kapağının kalkması yani gözün açılması gerekir. Göz kapağı görmeye perde olduğu gibi, bu dünya da rü'yete perdedir. Ölüm gerçekleşip perde kalktığı zaman öbür dünyada cennet ehli, keyfiyetsiz bir şekilde Allah'ı göreceklerdir. (Bak. Gazzâlî, ts: IV, 400-401).

Gazzâlî'den sonraki döneme damgasını vurmuş olan önemli mutasavvıflardan İbn Arabî (öl.638/1240) de dünyanın Allah'ı görmeye perde olduğunu, görmenin ölümle mümkün olabileceğini aktarmaktadır. (Bak. İbn Arabî, ts: 215-216). Nitekim "Resûlullah (s.a.v.): *وَأَنْتُمْ لَنْ تَرَوْا رَبَكُمْ حَتَّى تَمُوتُوا*" (*Şüphesiz ki, ölmeden rabbinizi göremeyeceksiniz*)" (Bak. İbn Arabî, ts: 215-216) buyurmuştur. İbn Hacer, bu hadîs, Allah'ı dünyada gördüğünü iddia edenlere reddiyedir, demektedir. (Ebû Talhâ, 2002: 43).

Dünyada baş gözüyle rü'yeti red eden büyük sûfiler, bu görüşlerini âyet ve hadîslere dayandırır. Sûfilerin delil olarak sundukları âyetlerden birisi de Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile'nin konuya dâir ileri sürdükleri şu âyettir: *وَلَمَّا آتَاكُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيكُمْ أَوْ مِّن خَلْفِكُمْ أَوْ مِّن مَّيْمَنِكُمْ أَوْ مِّن شِمَالِكُمْ فَاذْكُرُوا أَنَّهُ مَوَدَّةُ الشَّيْطَانِ لِيُبْغِيَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلِيُقَاتِلَ فِي أَرْضِكُمْ وَهُوَ يُغْتَابُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ* *"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca 'Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!' dedi. (Rabbi): 'Sen beni göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!'* buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim." (A'raf, 7/143).

Bu âyeti dayanak yapan sûfiler, Ehl-i Sünnet kelâmcılarıyla aynı düşünceye sahip olmuşlardır. Zira kelâmcılara göre dünyada rü'yet mümkün olmakla beraber vaki olmamıştır. (Sâbûnî, 1995: 92). Yukarıda da kısmen değindiğimiz gibi, sûfilere göre rü'yetin bu dünyada vaki olmayışı, imkansız olduğu için değil, kulun yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Zira eğer mümkün olmasaydı, Mûsâ (a.s.), peygamber olarak böyle bir istekte bulunmazdı. Nitekim görme isteğinde bulunan Mûsâ (a.s.)'ya Yüce Allah, "Beni göremezsin" demiş, "Ben görünmem" dememiştir. Bu da rü'yetin mümkün olduğu, ancak kuldaki zaafiyetten dolayı bu dünyada gerçekleşmediğini göstermektedir. (Bak. Konuk, 2011: IV, 214-215).

Ayrıca sûfilere göre *لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ* "Hiçbir göz onu ihâta ve idrâk edemez. Fakat o (ilmüyle) bütün gözleri (varlıkları) ihâta eder" (En'âm, 6/103) âyeti de bu dünyada rü'yetin olamayacağına delâlet etmektedir. Zira âyette bahsi geçen göz, dünya gözüdür. (Ebû Talhâ, 2002: 51). Onlara göre İbn Hacer Askalânî'nin de dediği gibi; Dünya gözleri fânî, Allah ise bâkîdir. Bâkî olan, fânî olanla görülmez. Âhirette ise mü'minlerin gözleri bâkî olacağından, bâkî olanın bâkî olanı görmesi mümkündür. (Bak. Askalânî, 1379/1959: VIII, 608; Ebû Talhâ, 2002: 41).

Kısaca Sûfiler de Ehl-i Sünnet gibi dünyada kalb veya baş gözüyle rü'yeti reddetmişlerdir. Bununla beraber kalb gözüyle görmekte bahsettiklerinde bununla mar'rifet, ikan ve müşâhedeyi kastetmişlerdir. Baş gözüyle rü'yetten bahseden ve sûfi olduğu söylenenler ise bir mürşide danışmadığı için yarı yolda kalmış, meseleyi anlayamamış azınlık bir kesim veya sûfi olmadığı halde sûfi geçinenler olmuştur.

1.2. Resûlullah'ın Dünyada Rü'yeti

Resûlullah'ın dünyada Allah'ı görüp görmediği hakkında Ehl-i Sünnet kelâmcıları arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bu konuda iki farklı görüş bulunmaktadır. 1. Hz. Aîşe vâlidemizden gelen rivâyete dayanarak, Resûlullah'ın Mirac'da, dolayısıyla dünyada Allah'ı görmediğini savunanlar. 2. Resûlullah (s.a.v) Allah'ı görmüştür, diyenler. Allah'ı gördüğünü iddia edenler de kendi aralarında Resûlullah, Allah'ı kalb gözüyle görmüştür diyenler, hayır baş gözüyle görmüştür diyenler diye ikiye ayrılmışlardır. (Bak. el-Kastalânî, 1425/2004: III, 104-105; el-Kârî, 1419/1998: 353).

Kelâbâzî'ye göre sûfilerin cumhuru; Hz. Aişe'nin "*Kim Muhammed rabbini gördü, diye iddia ederse yalan söylemiş olur*" (Müslim, ts: İmân, 77) sözüne dayanarak, Peygamberimiz (s.a.v.) de dâhil olmak üzere hiç kimse Allah'ı dünyada baş gözüyle görmemiştir, görüşünde birleşir. Ona göre Cüneyd Bağdâdî (öl. 297/909), Nûrî (öl.295/908) ve Ebû Saîd Harrâz (öl.277/890) bu görüşte olan sûfilerdendir. (Kelâbâzî, 1400/1980: 42; el-Ğâmîdî, 1423/2002: 377).

Diğer bir kesim sûfi ise, İbn Abbâs, Esmâ ve Enes'ten gelen rivâyete dayanarak, Mûsâ (s.a.)'ya Allah'la konuşma imtiyazı verildiği gibi, Nebîmiz (s.a.v.)'e de Mirac'ta Allah'ı görme imtiyazı verilmiştir, fikrine varmıştır. Kelâbâzî'ye göre Ebû Abdullah Kureşî, Şiblî (öl.334/945) ve sonraki bazı sûfiler bu görüştedirler. (Kelâbâzî, 1400/1980: 42; Ebû Talhâ, 2002: 46). Sahâbe, Tâbiîn ve halef'ten kalabalık bir topluluk ile bazı sûfiler, Peygamberimizin dünyada Allah'ı gördüğü kanaatine varmışlardır. (Bursevî, 1969: III, 238; Yıldız, 2011: 36-37). Bunlar, Resûlullah'ın Mirac'da Allah'ı baş gözüyle gördüğünü söylemişlerdir.

Resûlullah'ın Mirac'da Allahı gördüğünü söyleyen bu grubtan bazı sûfiler, "*Kalb gördüğünü yalanlamadı*" (Necm, 53/11) âyetine dayanarak Resûlullah'ın Allah'ı Mirac'da baş gözüyle değil, kalb gözü ile gördüğünü, savunmuştur. (Kelâbâzî, 1400/1980: 42; Ebû Talhâ, 2002: 46). İlk yazılan tasavvuf klasiklerinden bir diğeri olan *el-Luma'* da yer alan ifâdelerden, Serrac et-Tûsî'nin de bu kanaatte olduğu söylenebilir. "*Kalb gördüğünü yalanlamadı*" (Necm, 53/11) âyetine dayanan et-Tûsî'ye göre bu âyette geçen kalble görme, Resûlullah'a ait bir husûsiyet olup, başkaları için söz konusu değildir. (et-Tûsî, ts: 433).

Aslında böyle bir ihtilafın sahabe arasında da yaşandığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. (Ebû Talhâ, 2002: 46; el-Ğâmîdî, 1423/2002: 377). Konu incelendiğinde bu fikir ayrılığının farklı iki rivâyetten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Resûlullah (s.a.v.)'ın Hz. Aişe'ye: "*Hakk'ı görmedim*" (Müslim, ts: İmân, 77), dediği hadîse karşın, İbn Abbâs'tan gelen rivâyet, Hz. Peygamber'in "*Hakk'ı gördüm*" dediği şeklindedir. (Bak. Hucvirî, 2010: 394; el-Kastalânî, 1425/2004: III, 97). Bu da Resûlullah (s.a.v.)'ın Mirac'ta Allah'ı görmediği ve gördüğü gibi iki farklı görüş ve dolayısıyla kafa karışıklığına sebep olmuştur.

İlk dönemlerden itibaren başlayan Resûlullah'ın dünyada rü'yeti ile ilgili ihtilafın daha sonraki dönemlerde de yukarıda anlattığımız temel iki ana fikir etrafında devam ettiği görülmektedir. İmâm Gazzâlî'ye göre Resûlullah Mirac'da Allah'ı görmemiştir ve ona göre sahîh olan görüş de budur. (Gazzâlî, ts: IV, 400; Rabbânî, ts: I, 686 (272. Mektûb)).

İmâm Sühreverdî, Mirac'da Resûlullah (s.a.v.)'ın, Hakk'ın zâtının tecellisini müşâhede ettiğini ve bu tecellî'nin bu dünyada sadece Nebîmize nâsib olduğunu, Mûsâ (a.s.)'nın bile "*Sen beni göremezsın*" (A'raf, 7/143) hitabıyla dünyada bu tecelliden mahrûm kaldığını belirtmektedir. Ona göre Mirac'daki zât tecellisi ancak âhirette müşâhede edilebilecektir. (Sühreverdî, 1990: 199).

İlk dönemden itibaren ihtilafa sebep olmuş olan ve Aişe vâlidemiz ile İbn Abbâs'tan gelen söz konusu farklı iki rivâyetin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde de durulmuştur. Hucvirî bu iki rivâyeti ele alıp meseleyi çözmeye çalışmıştır. Ona göre bu farklı rivâyetlerin sebebi, kişilerin anlayış farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Yani Hucvirî'ye göre Resûlullah (s.a.v.), bâtın ehli olan İbn Abbâs'a "*Hakk'ı gördüm*" demiş ve bununla kalb gözüyle görmeyi (çeşm-i sırrı) murâd etmiştir. Zâhir ehli olan Hz. Aişe'ye de baş gözünü (çeşm-i seri) kast ederek "*Hakk'ı görmedim*" demiştir. (Hucvirî, 2010, 394). Bu şekilde Hucvirî, aslında Mirac olayını anlatan Resûlullah (s.a.v.)'tan her kes kendi hâl ve anlayışına göre nâsibine düşeni anlayıp anlatmıştır, demek istemiştir. Nitekim İmâm Kastalânî de Resûlullah (s.a.v.)'ın Mirac'da Allah'ı rü'yeti ile ilgili farklı rivâyetleri birleştirmeye çalışırken Abdülazîz el-Mehdevî'den özet olarak şu yorumu aktarmıştır. Buna göre Resûlullah (s.a.v.), Mirac dönüşü kâfirlere de sahabesine de akıllarının anlayacağı şekilde olayı anlatmıştır. Onu dinleyenler de kendi anlayış, hâl ve mertebelerine göre olayı anlamışlardır. Sahabelerden her biri, mertebe ve anlayışlarına göre farklı şeyler anlamış ve söylemişlerdir. Böylece bazıları, Resûlullah (s.a.v.)'ın Allah'ı kalb gözüyle gördüğünü, bazıları baş gözüyle gördüğünü, bazıları da Cebraîli görüp Allah'ı görmediğini söylemiştir. (el-Kastlânî, 1425/2004: III, 106).

Buraya kadar aktardıklarımızdan, sûfilerin, farklı iki rivâyetten hareketle, Resûlullah'ın dünyada Allah'ı görüp görmediği konusunda iki farklı görüşe sahip oldukları ve gördü diyenlerin de baş gözüyle mi yoksa kalb gözüyle mi gördüğü husûsunda ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Kelâbâzî'nin, sûfilerin cumhuruна göre görmemiştir, sözünü dikkate almakla beraber, genel anlamda sûfilerin, Resûlullah'ın Mirac'da kalb gözüyle Allah'ı gördüğü fikrine yakın durdukları söylenebilir. Nitekim bu farklı görüşlere sebep olan rivâyetler birleştirilğinde bu durum daha da anlaşılır hale gelmektedir. Şöyle ki: Hz. Aişe'den gelen "*Kim Muhammed rabbini gördü, diye iddia ederse yalan söylemiş olur*" (Müslim, ts: İmân, 77) şeklindeki rivâyette "rü'yet" mutlak anlamda kullanılmıştır. Buradan Hz. Aişe'nin baş gözüyle görmeyi reddettiği söylene bilse de, kalb gözüyle görmeyi reddettiği söylenemez. Buna karşın İbn Abbas'tan Resûlullah'ın Allah'ı gördüğüne dâir gelen iki rivâyetten birinde "rü'yet" kelimesi mutlak, öbüründe mukayyed olarak gelmiştir. Müslim'de gelen rivâyette İbn Abbâs, "*Resûlullah, Allah'ı kalbiyle iki defa gördü*" demiştir. Böyle durumlarda mutlak olan ifâdeyi, mukayyed olana hamletmek gerekir. Bu duruma göre İbn Abbâs'ın gördü, dediği olay, kalb gözüyle görmesidir. Durum böyle olunca, Allah'ı görmedi diyen Hz. Aişe'den gelen

rivâyeti, baş gözüyle görmemiştir şeklinde anlamak ve İbn Abbâs'tan gelen kalb gözüyle görmüştür, ifâdesiyle birleştirmek mümkün olur. Diğer bir deyişle, Hz. Aişenin ifâdesi mutlak olduğundan ve İbn Abbâs'ın ifâdesi de (kalble gördü) mukayyed olduğundan, her iki rivâyeti Resûlullah'ın Allah'ı baş gözüyle değil, kalb gözüyle görmüştür şeklinde birleştirmek mümkün olur. (Bak. el-Kastalânî, 1425/2004: III, 104-106). Böylece iki temel görüş birleşmiş ve Resûlullah (s.a.v.), Allah'ı Mirac'da baş gözüyle görmemiştir, kalb gözüyle görmüştür, şeklini almış olacak ihtilaf da kalmayacaktır.

Mirac olayına İmâm Rabbânî'nin getirdiği şu yorum da bize göre farklı iki görüşü birleştirici rol oynamaktadır. "Resûlullah efendimiz miracına bedeni ile Allah'ın dilediği yere kadar gitmiştir. Kendisine bu arada cennet ve cehennem gösterilmiştir; vahyolunacağı kadar vahyolunmuştur. Ve o makâmda bu baş gözü ile rü'yet (Allah'ı görme) şerefine ermiştir. İşte Mirac'ın bu kısmı Resûlullah (s.a.v.) efendimize mahsûstur. (Rabbânî, ts: I. s. 317 (135. Mektûb). İmâm Rabbânî'nin bu sözleri ile dünyada Resûlullah (s.a.v.) için rü'yeti kabul ettiği gibi bir mana çıksa da aslında ne kast ettiğini 283. Mektubtaki şu ifâdeden anlaşılmaktadır: "Resûlullah (s.a.v.) efendimizin Mirac gecesi rabbini görmesi, dünyada vaki olmamıştır, âhirette vaki olmuştur." (Rabbânî, Muktûbât, ts: I. s. 719 (283. Mektûb). Ona göre Mirac'ta götürüldüğü yerlere sadece rûhî olarak değil, bizzat bedeni ile gitmiştir. Orada müşâhede ettiklerini de dünya gözüyle görmüştür. Ama bu görme dünya şartları içinde değil, âhret şartları içerisinde olmuştur. (Özgen, 2012: 49). İmâm Rabbânî konuyu şöyle izah etmektedir: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Mirac gecesi zaman ve mekân dâiresinden çıkıp imkân darlığından da halas olunca; bir anda ezel ve ebedi buldu. Bidâyeti ve nihâyeti bir noktada gördü. Hatta binlerce sene sonra cennete girecek cennet ehli kimseleri dahi cennette gördü." (Rabbânî, ts: I, 719 (283. Mektûb); Rabbânî, ts: I, 609 (261. Mektûb).

İmâm Rabbânî'nin yaklaşımı, Resûlullah (s.a.v.), Allah'ı görmüştür, görmemiştir şeklindeki ihtilafı giderir mahiyettedir. Zira İmâm Rabbânî, Resûlullah (s.a.v.)'ın baş gözüyle Allah'ı dünya şartlarında görmediğini söyleyerek birinci grubun görüşünü, Mirac'daki rü'yetin zaman ve mekân üstü âhret şartlarında baş gözüyle gerçekleştiğini ifâde ederek ikinci grubun görüşünü belirtmiş ve böylece adeta var olan ihtilafı gidermiştir, denilebilir. (Bak. Rabbânî, ts: I. s. 685 (272. Mektûb).

Bununla beraber, İmâm Rabbânî'den sonra da genel anlamda sûfilerin görüşlerinin, yukarıda anlatmaya çalıştığımız iki temel görüş etrafında sürdüğü söylenebilir.

Kısaca mutasavvıflar, Resûlullah'ın dünyada Allah'ı görüp görmediği konusunda Ehl-i Sünnet gibi "görmüştür", "görmemiştir" şeklinde iki temel farklı görüşe sahip olduğu ve görmüştür diyenlerin de kalble veya gözle görmüştür, diyerek ikiye ayrıldığı görülmektedir. Hucvirî ve İmâm rabbânî'nin görüşlerinin ise ihtilafı giderici mahiyette olduğu söylenebilir.

2. Âhirette Rü'yetullah

Mu'tezile başta olmak üzere kelâm ekollerinin bir kısmı, âyetlerin zâhir manalarını te'vil ederek ve konuya dâir hadisleri görmezlikten gelerek âhirette "rü'yetullah (Allah'ın görülmesini)" akıl açısından muhal görüp inkâr etmişlerdir. (Bak. el-Eş'arî, 1411/1990: I, 223-281; Koçyiğit, 1974: 7). Buna karşın Ehl-i Sünnet kelâmcıları, Allah'ın âhirette baş gözüyle keyfiyetsiz olarak görüleceğini, bunun da kullarına Allah'ın en büyük nî'meti olduğunu savunmuş ve buna dâir Kur'ân ve Sünnet'ten deliller sunmuşlardır. (Ebû Hanife 1342/1923: 11; el-Kârî, 1419/1998: 244-245; Ebû Talhâ, 2002: 39). Dolayısıyla: "Ehl-i Sünnet yönünden rü'yetullah, kiyâmet günü mü'minler için mümkün ve Allah üzerine câiz olan bir şeydir. Kur'ânî Kerimde vârid olan âyetler ve Hazreti Peygamberden rivâyet edilen hadisler, buna delâlet ederler." (Koçyiğit, 1974: 96).

Sûfiler de Ehl-i Sünnet kelâmcıları gibi, Allah'ın âhirette görüleceği hususunda icmâ etmişlerdir. Onlara göre âhirette Allah'ı kâfirler değil, sadece mü'minler görecektir. Âhirette Allah'ı görmek aklen câiz, naklen vâciptir. (Kelâbâzî, 1400/1980: 42; Hucvirî, 2010: 439; Rabbânî, ts: II, 1496 (491. Mektûb).

Yine sûfiler, Ehl-i Sünnet kelâmcıları gibi, A'raf 143, En'âm 103, Kiyâme 22-23, Yûnus 26, Mutaffifin 15. âyetlerini âhirette rü'yetin gerçekleşeceğine dâir delil olarak sunmuşlardır. (Bak. Hucvirî, 2010: 437; Koçyiğit, 1974: 8-11). Bu anlamda sûfilerin rü'yetullah'a dâir delil olarak sundukları âyetler ve bu âyetler çerçevesinde ileri sürdükleri görüşlerini maddeler halinde şöyle özetlemek mümkündür.

1. Âyet:

وَلَمَّا جَاءَ أَوْسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرَ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرَاكَ وَلَكِن نُنظِرُكَ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ بِهِ فَسُوفَ نَرَاكَ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ أَوْسَىٰ صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca 'Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!' dedi. (Rabbi): 'Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!' buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Mûsâ da baygın düştü. Aylınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim." (A'raf, 7/143).

Ehl-i Sünnet gibi mutasavvıflar da bu âyeti çeşitli yönlerden, âhirette rü'yetullah'a delil olarak görürken, (Bak. Eşarî, 1379/1959: 35) aynı âyeti Mu'tezile imamaları ise, rü'yetin olamayacağına dâir bir delil olarak ileri sürmüşlerdir. (Koçyiğit, 1974: 9). Mu'tezile, âyette geçen "Beni göremezsin" ifâdesini ileri sürerek, Allah'ın her iki dünyada da görülemeyeceğini iddia etmiştir. (Bak. Kelâbâzî, 1400/1980: 42-43; Koçyiğit, 1974:21-34). Ehl-i Sünnet kelâmcıları ve mutasavvıflar ise Allah'ı görmek isteyen, Mûsâ (a.s.)'ya

Yüce Allah "Ben görünmem" demeyip, "Beni göremezsin" cevabını verdiğine göre rü'yet mümkündür. (Kelâbâzî, 1400/1980: 42; Hucvirî, 2010: 437; Ebû Saïd, ts: 146). Eğer mümkün olmasaydı, cevap "Beni göremezsin" değil, "Ben görünmem" olurdu. (Bak. Koçyiğit, 1974: 25-26). Âyetteki "Beni göremezsin" ifâdesi bu dünyada rü'yetin imkânsız, ancak öbür dünyada mümkün olduğuna delâlet eder. Zira Allah'ın peygamberinin mümkün olmayan bir istekte bulunması düşünülemez. Eğer rü'yet mümkün olmasaydı böyle bir istekte bulunmak bilgisizlik ve küfür olurdu ki, böyle bir şey Allah'ın peygamberi için söz konusu değildir, demişlerdir. (Kelâbâzî, 1400/1980: 42-43; Konuk, 2011: IV, 214-215). Kelâbâzî, Mu'tezilenin bu âyeti Mûsâ (a.s.)'nın Allah'ın âyetlerini gömek istemesi olarak sunmasını da red etmiştir. (Kelâbâzî, 1400/1980: 43).

2. Âyet: لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ "Gözler onu idrak edemez; halbuki o, gözleri görür. O, eşyayı pekiyi bilen, her şeyden haberdar olandır." (En'âm, 6/103).

Bu âyeti de hem Ehl-i Sünnet kelâmcıları hem de Mu'tezile delil olarak kullanmışlardır. Ehl-i Sünnet âyetteki "idrak" kelimesinin rü'yet anlamına değil, ihata anlamına geldiğini söylemiş ve bunun hiçbir göztün Allah'ı ihata edemeyeceği anlamında bu dünyada rü'yetin olamayacağı, ancak âhirette keyfiyetsiz olarak rü'yetullahın gerçekleşeceğine delil olduğunu savunmuştur. (Kârî, 1419/1998: 246). Mu'tezile de aynı kelimeyi rü'yet anlamında kabul ederek söz konusu âyeti âhirette rü'yetullahın olmayacağına delil olarak sunmuştur. (Koçyiğit, 1974: 9; Aynı eser: 34-39). Mutasavvıflar da Ehl-i Sünnet gibi bu âyette geçen "idrak" kelimesini, ihata anlamında kullanmış ve gözler onu dünyada ihata edemedikleri gibi, âhirette de ihata edemez anlamına gelir, demişlerdir. Onlara göre Allah'ın gözlerin kendisini idrak etmesini âyetle red etmesinin sebebi, idrakin ihata ve keyfiyet gerektiriyor olmasıdır. Kur'an, âhirette olduğu gibi ihata ve keyfiyeti gerektirmeyen rü'yeti değil, bu dünyadaki gibi keyfiyet ve ihata gerektiren rü'yeti redetmiştir. (Kelâbâzî, 1400/1980: 42). O halde mutasavvıflara göre söz konusu âyet, bu dünyada ihata ve keyfiyet gerektirceğinden dünyada rü'yeti imkânsız, âhirette keyfiyet ve ihata gerektirmeyen rü'yeti mümkün göstermektedir.

3. Âyet: وَجُودَ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ "O gün yüzler vardır, Rablarına bakıp parıldayan." (Kiyâme, 75/22-23).

Ehl-i Sünnet bu âyeti âhirette rü'yetullahın gerçekleşeceğine dâir delil olarak sunarken, (Bak. Eşarî, 1379/1959: 35; el-Kârî, 1419/1998: 245). Mu'tezile, âyette geçen bazı lafızlara getirdiği farklı yorumlarla âyetin öbür dünyada rü'yetullahı delil olamayacağını ispata çalışmıştır. (Koçyiğit, 1974: 9-10). Mu'tezile, âyette geçen nazar kelimesinin rü'yet değil, görmek için yönelmek ve Allah'ın ni'metlerini beklemek gibi anlamlara gelir diyerek, Ehl-i Sünnetin bu açık delilini te'vil yoluyla nefyetmeye çalışmıştır. (Koçyiğit, 1974: 39-45). Mutasavvıflar da Ehl-i Sünnet gibi, âyetteki "nazar" kelimesinin "rü'yet" anlamına geldiğini ve bunun açık bir delil olduğunu söylemişlerdir. Zira bu konuda meşhûr ve mütevatir hadisler vardır. "On dördündeki ayı, birbirinizi sıkıştırmadan gördüğünüz gibi kiyâmet günü Rabbinizi öylece göreceksiniz" (Buhârî, 1407/1987: Mevâkit, 16) hadisi bunlardandır. Bundan dolayı rü'yete îmân ve tasdik vâcib'tir, demişlerdir. Mutasavvıflar, âyette geçen "Rablarına bakarlar" ifâdesini, "Rablarının vereceği mükâfata bakarlar" şeklinde te'vil eden Mu'tezileyi de red etmiş ve Allah'ın mükâfâtı, Allah'ın kendisi değil, başka bir şeydir, dolayısıyla bu te'vil geçersizdir, demişlerdir. (Kelâbâzî, 1400/1980: 42; Gazzâlî, ts: IV, 400).

4. Âyet: لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْخَيْرُ وَمِنْهُ الْخَيْرُ "Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır." (Yûnus, 10/26).

Ehl-i Sünnet kelâmcıları ile mutasavvıfların âhirette rü'yetullahın gerçekleşeceğine delil olarak sundukları âyetlerden birisi de budur. (Bak. el-Kârî, 1419/1998: 245). Mutasavvıflara göre, âyette geçen "ziyade" kelimesinden maksat, âhirette rü'yetullah ni'metidir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.): "Cennet ehli cennete girdiği zaman, Allah Taâlâ onlara: Bir şey istiyor musunuz, size ziyâde edeyim, der. Onlar da: Yüzümüzü ağartmadın mı, bizi cennete sokup ateşten kurtarmadın mı? diye cevap verirler. Bundan sonra perde kalkar; öyle ki, cennet ehline (o zamana kadar) Rablarına bakmaktan daha tatlı bir şey verilmemiştir" hadisi irâd ettikten sonra Resûlullah (s.a.v.): "Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır" (Yûnus, 10/26) meâlindeki ayeti ilâve etmiştir. (Müslim, ts: Îmân, 80). Sûfîler, bu hadise dayanarak âyette geçen "ziyade" kelimesinin, rü'yetullah'a delalet ettiğini öne sürmüştür. (Kelâbâzî, 1400/1980: 42; el-Kârî, 1419/1998: 245; Koçyiğit, 1974:10). Mu'tezile ise bu ve benzeri haberlerin zayıf tarikle geldiklerini ve dolayısıyla delil olamayacaklarını iddia etmiştir. (Bak. Koçyiğit, 1974: 50). Kelâbâzî, bu âyette geçen "ziyâde" sözüyle rü'yetullahın murâd edildiğini, bu âyette, ilâhî didârı ve cemâlî temâşâ etmenin âhirette Hakk Taâlâ'nın mü'minlere bir ikrâmı olacağını ifâde etmiştir. (Kelâbâzî, 1400/1980: 42).

5. Âyet: كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّحُجُونَ "Hayır, hayır, doğrusu onlar o gün Rablerini görmekten mahrûm kalacaklardır." (Mutaffifin, 83/15).

Ehl-i Sünnet kelâmcıları ile mutasavvıflar, kâfirler hakkında nâzil olmuş olan bu âyeti âhirette rü'yetullahı delil olarak sunarken (el-Kârî, 1419/1998: 245), Mu'tezile âyette geçen "mahcûb (mahrûm kalma)" kelimesini farklı yorumlayarak âyetin rü'yetullahı delaletini nefyetmeye çalışmıştır. (Koçyiğit,

1974:10). Mutasavvıflar bu âyetten hareketle cehennem girecek olan kâfirlerin, Allah'ı görme ni'metinden mahrûm kalacaklarını söylemişlerdir. Kâfirler mahrûm olacaklarına göre mü'minler cennette Allah'ı göreceklerdir, demişlerdir. (Bak. Kelâbâzî, 1400/1980: 42).

Bu âyetler çerçevesinde rü'yetullahı savunan sûfilere göre âhirette rü'yetullahı anlatan hadisler de mevcuttur. O halde hakkında âyet ve hadisler bulunan âhirette rü'yetullahı îmân edip onu tasdik etmek onlara göre vâcibtir. (Bak. Kelâbâzî, 1400/1980: 42-43).

Buraya kadar aktardıklarımızdan, Mu'tezile'nin, Allah hakkında teccimi gerektireceği tezinden hareketle âhirette rü'yetullahı inkâr ettiği; Ehl-i sünnet kelâmcıları ile mutasavvıfların ise âhirette rü'yetin gerçekleşeceğini savundukları anlaşılmaktadır. Mutasavvıflara göre, Yüce Allah öteki dünyada herhangi bir keyfiyet, yön ve sınırlama olmaksızın, baş gözüyle görülecektir. (Ebû Hanife, 1992: 58; Kuşeyrî, 1416/1995:80-81; Yıldız, 2011: 36). Zira "mevcûd" olan her şeyin görülmesi mümkündür. Allah Teâlâ da "mevcûd" olduğuna göre, görülmesi mümkün ve câizdir. Fakat keyfiyeti bizce meçhûldür. (Bak. Kelâbâzî, 1400/1980:42; Yıldız, 2011: 47). Keyfiyet ve ihata olmadan rü'yet ise teccimi gerektirmez. Nitekim buna işâret ederek İmâm Gazzâlî: "Rü'yet hakır. Şu şartla ki rü'yetten bir cihet ve mekânda düşünülen ve hayal edilen özel bir varlığın olduğu anlaşılmasın. Çünkü Rabb'ul-erbâb bundan yüce ve münezzehtir" (Gazzâlî, ts: IV, 401) der. Dolayısıyla mutasavvıflara göre, öbür dünyada rü'yetullah keyfiyetsiz olacağından teccim söz konusu değildir. İmâm Rabbânî'nin ifade ettiği gibi, sûfiler, öbür dünyada keyfiyeti, kemmiyeti ve ilmiyeti ile meşgul olmadan uhrevî rü'yete îmân ederler. Zira oradaki göz buradaki gözden farklıdır. (Rabbânî, ts: II, 1496 (491. Mektûb)).

Genel anlamda sûfilerin rü'yetullah'a dâir görüşleri böyle olmakla beraber İbn Arabî'nin farklı bir yaklaşıma sahip olduğunu belirtmek gerekir. İbn Arabî, hem Ehl-i Sünnet'in hem de Mu'tezile'nin haklı olabileceğini söyler. Yüce Allah'ın "O evveldir, âhirdir, zâhirdir, bâtıdır" (Hadîd, 57/3) buyduğunu, dolayısıyla bu âyette belirtildiği gibi rü'yetten bahsedilebileceği gibi, rü'yetin olamayacağından da bahsedilebilir, demektedir. Bu da kişilerin istidadına göre değişir. Zira ona göre Peygamberimiz (s.a.v.) de bu iki duruma dikkat çekmiştir. Buna göre Resûlullah (s.a.v.)'ın "Dolunayı gördüğünüz gibi, rabbinizi görecekisiniz" (Buhârî, 1407/1987: Mevâkit, 16; Müslim, ts: 37) hadîsi rü'yeti mümkün kılarken; Rabbini gördün mü? Suâline karşı Resûlullah (s.a.v.)'ın "Allah nûrdur, ben onu nasıl görebilirim?" (Müslim, ts: İmân, 78) cevabı rü'yeti imkansız kılmaktadır. O halde durumlarına göre bazı mü'minler onu gördüm derken, bazıları da görmedim demektedir. Buna göre Mutezile de söyleminde haklı olmuş olur. Allah zâhirdir, diyen kimse yukarıdaki âyet gereği doğru söylemiş ve Cenab-ı Hakk'ın zâhir yüzünü müşâhede etmiştir. Allah bâtıdır ve görülemez, diyen kimse de aynı âyet gereği doğru söylemiştir. Zira Cenab-ı Hakk'ın görülememesinin sebebi, hadîs olan şeydeki zaafıttandır. O halde "Müşâhede edemedim" diyen, kendi zaafından görememiştir. "Hakkı müşâhede ettim" diyenin de sözü tasdik olunur. (İbn Arabî, 2009: 31-33).

Yine İbn Arabî, Resûlullah (s.a.v.)'ın bir hadîste Cenâb-ı Hakk'ın Adn Cenneti'nde ve yüzünde ridâ-i kibriyâsi olduğu halde görüleceğini, bu ridâ-i kibriyanın Cenab-ı Hakk'ın zâtını görmek isteyen kullarla Cenab-ı Hakk'ın zâtı arasına hicab olacağını ve böylece kulların Cenab-ı Hakk'ın zâtını göremeyeceklerini haber verdiğini bildirmektedir. Bu hadîsi dayanak yapan İbn Arabî, buna göre Allah'ın "Sen beni göremezsin" (A'raf, 7/143) kavli tasdik olmuş ve Mutezile'nin görüşü de tasdik olunmuş olur, zira buna göre öbür dünyada gözler, Cenâb-ı Hakk'ın zâtına değil, ridâsına vâsıl olmuş olur. Kaldı ki Cenâb-ı Hakk'ın ridâsı dünya-âhiret vechi üzerinden kalkmaz. Sonra bu ridânın zâhiri olduğu gibi, bâtını da vardır ve ridânın zâhiri bâtına görünmüş olur. Böylece "Rabbinizi görecekisiniz" kavli tasdik olmuş ve rü'yeti mümkün görenlerin sözü de tasdik olunmuş olur, der. (İbn. Arabî, 2009: 187-188). İbn Arabî her ne kadar farklı gibi görünen bir yorumda bulunuyorsa da, Ehl-i-Sünnet ve mutasavvıfların genel çizgisini de muhafaza ettiğini söylemek mümkündür.

Aslında gerek Ehl-i Sünnet kelâmcılarının gerekse mutasavvıfların rü'yetullahı delil olarak sundukları her bir âyet ve âyetlerde yer alan birçok kelime üzerinde uzun uzadıya açıklamaları mevcuttur. Ancak tüm bunları burada ele alıp aktarmak çalışmamızın sınırlarını zorlayacağından, mutasavvıfların delillerini ve genel görüşlerini sunmakla yetinmek durumunda kaldık.

Kısaca mutasavvıflar âhirette rü'yet konusunda Ehl-i Sünnetle aynı görüşleri ve delilleri paylaşmaktadırlar. Onlara göre Yüce Allah âhirette mü'min kulları tarafından baş gözüyle keyfiyetsiz olarak görülecektir.

3. Rüyada Rü'yetullah

Ehl-i Sünnet mensupları Allah'ın rüyada görülebileceğini, ancak Allah'ı keyfiyet, mekân ve cihetten uzak olarak görülebileceğini ileri sürmüşlerdir. (Pezdevî, 1988:111; Askalânî, 1379/1959: XII, 387-388; Harpûtî, 1330/1912: 227). Alî el-Kârî, *Şerhu Fıkhi'l-Ekber*'de İmâm A'zâm Ebû Hanîfe (öl.150/767) ile Ahmed b. Hanbel (ö.241/855)'in rüyada Allah'ı gördüklerini söylediklerini aktarmıştır. Bunlardan İmâm A'zâm Ebû Hanîfe'nin, rüyasında Allah'ı yüz defa gördüğünü söylediğini kaydetmiştir. (el-Kârî, 1419/1998: 356). İbn

Teymiyye (ö.728/1328), îmân ve itaat derecesine göre sâlih mü'minlerin Allah'ı rüyada görebileceğini söylemiştir. (İbn Teymiyye, ts: I, 100; Ebû Talhâ, 2002: 82; Yeşilyurt, 2008: XXXV, 312). Buna karşılık Allah'ı rüyada görmenin mümkün olmadığını söyleyen âlimler de olmuştur. Veliyuddîn el-İrâkî, Kâdî Ebû Ya'lâ bunlardandır. Bunlar, rüyada görülenin, hayal ve misâl olduğunu, bunun da Allah hakkında muhal olduğunu söyleyerek rüyada Allah'ın görülmesini câiz görmemişlerdir. (İbn Teymiyye, ts: I, 100; Ebû Talhâ, 2002: 82; Yeşilyurt, 2008: XXXV, 312). Oysa kendilerinin de belirttiği gibi, rüyada görülen, Allah'ın zâtı değil, bir misaldir. Misâl da cihet gerektirmez. Kaldı ki, rüyada Allah'ı görenler olduğu bilinen bir gerçektir.

Bununla beraber genel anlamda Ehl-i Sünnet âlimleri ve mutasavvıflar, rüyada Allah'ın görülebileceğini söylemişlerdir. Hatta İbn Hacer Askalânî, "Allah'ın rüyada görülmesinin câiz olduğu konusunda âlimler ihtilafa düşmemişlerdir" (Askalânî, 1379/1959: XII, 387) demiştir. Kâdî İyâz ve başka birçok âlim, benzer şeyleri söylemişlerdir. (Bak. Ebû Talhâ, 2002: 76-82). Kaldı ki, Peygamberimiz (s.a.v.), rüyada Allah'ı görüp onunla konuştuğunu söylediği gibi, Hz. Peygamber'in Mirac'da Allah'ı görüşmesini uykuda görülmüş bir rüya olarak değerlendiren âlimler de olmuştur. (ed-Dârimî, 1407/1986: Rü'yâ, 12). Yine Allah'ı rüyada gördüğünü söyleyen birçok kimse olmuştur.

Allah'ın dünyada görülmesi ile âhirette görülmesi arasında fark olduğu gibi, bu dünyada yakaza halinde görülmesiyle rüyada görülmesi arasında da çok fark vardır. Bu farka dikkat çeken âlimlerimiz, Allah dünyada görülmez derken, rüyayada Allah'ın görülebileceğini söylemişlerdir. Zira Allah'ın dünyada görülemeyeceğini anlatan çok sayıda nass olmakla beraber; rüyada rü'yeti red eden her hangi bir nass bulunmamaktadır. (Bak. Ebû Talhâ, 2002: 54-55). Aksine Allah'ın rüyada görülebileceğine dâir nasslar mevcuttur. Bunlardan birisi şu hadîstir: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *رأيت ربي في المنام في أحسن صورة* "Rüyada Rabbimi en güzel surette gördüm." (El-Hindî, 1401/1981: I, 228). Beğâvî, *Şerhü's-Sünne'* de buna benzer bir rivâyete dayanarak, "Rüyada Allah'ı görmek câizdir" (el-Beğâvî, 1403/1983: XII, 227) demiştir. Konuya delil gösterilen bir diğer hadis de şöyledir: *كأن رأى ربه في المنام دخل الجنة أفضل ما يرى أحدكم في نومه أن يرى ربه أو نبيه أو يرى والديه* "Kim rüyada rabbini görürse, cennete girer" (ed-Dârimî, 1407/1986: Rü'ya, 12). "Sizden birinizin uykusunda gördüğü en faziletli rüya rabbini, nebisini veya Müslüman olarak (İslâm üzere) vefat etmiş anne babasını gördüğü rüyadır." (el-Elbânî, 1413/1993: I, 249).

Nitekim Ahmed b. Hanbel rüyada Allah'ı gördüğünü şöyle anlatmıştır: "Allah'ı rüyamda gördüm ve ona ey Rabbim, mutakaribunun kendisiyle sana yaklaşacakları en faziletli şey nedir? diye sordum. Allah bana 'Ey Ahmed kelâmum (Kur'ân) ile yaklaşılır' dedi. Bunun üzerine Ey Allahum! Anlayarak okumakla mı yoksa anlamadan da olsa okumakla mı (sana yaklaşılır) diye sordum. Bana 'Anlayarak veya anlamayarak (her ikisiyle de)' diye cevap verdi." (ez-Zehabî, 1402/1982: XI, 347; Ebû Talhâ, 2002: 100).

Sûfilerin de rüyada rü'yet meselesinde Ehl-i Sünnet âlimleri gibi düşündükleri ve bunu câiz gördükleri görülmektedir. Mesela ilk tasavvufî kaynaklardan olan *Kûtu'l-kulûb*'ta Allah'ı rüyasında gören önemli sûfî şahsiyetlerden haber verilmektedir. Rüyasında Allah'ı gördüğünü hatta ona soru sorduğunu söyleyenler dahi olmuştur. (Bak. Uludağ, 2008: XXXV, 311). İbrâhim b. Edhem'in, rüyasında yüz yirmi defa Allah'ı gördüğü, kendisine yetmiş meseleyi sorduğu, Bunlardan dördünü insanlara anlattığı ancak insanlar bunu inkâr edince diğerlerini gizlediği, kaydedilmiştir. (el-Mekkî, 2004: II, 110). Hâkim Tirmizî'nin rüyasında Yüce Allah'ı bin bir defa gördüğünü söylediği tasavvufî kaynaklarda kayıtlıdır. (Bak. Attâr, ts: 624).

Ebû Nuaym el-İsfahânî (öl.430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ'* da el-Ensârî'den şu nakilde bulunmaktadır: "Rüyamda Ma'rûf el-Kerhî'yi gördüm. Sanki o, Arş'ın altında durmuştu. Yüce Allah: 'Ey meleklerim! Bu kimdir' diye sordu. Melekler: 'Sen daha iyi bilirsin ki bu Ma'rûftur. Sana olan muhabbetinden sekr haline girmiş ve sana kavuşmadan ayrılmayacak' diye cevap verdiler." (el-İsfahânî, 1405/1984: VIII, 366). Ebû Nuaym ayrıca Rukbe b. Muskile'nin (Bak. el-İsfahânî, 1405/1984: III, 32), Evzâî'nin (Bak. el-İsfahânî, 1405/1984: VI, 42) ve Şurayh b. Yûnus'un (Bak. el-İsfahânî, 1405/1984: X, 113) rüyada Allah'ı gördüklerini haber vermektedir.

Kuşeyrî'nin *er-Risâle'* sinde de rüyasında Allah'ı gören önemli bazı mutasavvıflardan haber verilmekte ve dolayısıyla Allah'ın rüyada görülebileceği belirtilmektedir. Kuşeyrî, Ebubekir Âccurrî, Beyâzid Bistâmî, Ahmed b. Hadreveyh ve Yahyâ b. Saîd Kattân'ın rüyalarında Allah'ı görüp onunla konuştuklarını *er-Risâle'* de bildirmektedir. (Kuşeyrî, 1416/1995: 369).

İmâm Gazzâlî, biz mutlak manada Resûlullah'ın rü'yetini kabul ettiğimiz gibi, Allah'ın da rüyada görüleceğini kabul ediyoruz. Ancak zâtları görülmez, diyerek rüyada rü'yeti câiz görmüştür. (Ebû Talhâ, 2002: 83).

Sühreverdî'nin de *Avârifü'l-meârif*'inde rüyada Allah'ı görüp konuşan sâlih kullardan bahsettiği görülmektedir. Sühreverdî bunu şöyle aktarmaktadır: "Siddik kimseler arasında uykusunda Hakk Taâlâ ile konuşanlar vardır. Allah Taâlâ, onlara emir ve yasaklarını bildirir. Onlar uykuda oldukları halde bunu anlarlar..." (Sühreverdî, 1990: 454). Böylece daha ilk dönemlerden itibaren sûfilerin rüyada Allah'ı görmeyi câiz hatta hayra alamet olarak gördükleri anlaşılmaktadır. (Bak. el-Mekkî, 1426/2005: II, 100; Kuşeyrî, 1416/1995: 368).

İmâm Şâtibî (öl.790/1388) *el-I'tisâm* adlı kitabında Beyâzid Bistâmî'nin şöyle dediğini aktarmıştır: “Rüyada Rabbimi gördüm ve ona Sana nasıl ulaşılır? diye sordum. Yüce Allah: ‘Nefsini terk et ve gel’ diye cevap verdi.” (eş-Şâtibî, ts: II, 79; Ebû Talhâ, 2002: 103). İmâm Şâtibî, şerî bir delile dayanmadıkça rüyanın bağlayıcı olamayacağını bildirdikten sonra, Beyâzid Bistâmî'nin gördüğü rüyanın şeriata uygun olduğunu ve وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَبِإِذْنِ اللَّهِ مِنَ الْجَنَّةِ هِيَ الْمَأْوَىٰ *“Rabbinin makâmından korkan ve nefsinin kötü arzularından uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barnaktır”* (Nâziât, 79/41-41) âyetlerin de bunun manasına delâlet ettiğini söylemektedir. (eş-Şâtibî, ts: II, 79; Ebû Talhâ, 2002: 103). Böylece Şâtibî'nin de rüyada Allah'ın görülmesini câiz olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Dârimî, rüyada Allah'ın her hal ve şekil üzere görülebileceğini söylemiştir. Rüyada Yüce Allah'ın zâtı değil, misâli görülür. Zâtının görülmesini mümkün görmeyen âlimler, Dârimî'nin dediği gibi Allah'ı her hangi bir sûrette görebilir. Bu gördüğü Allah'ın zâtı değil, misâli olduğu için câizdir ve bunu görülen duruma göre tabir etmek gerekir. Zaten rüyada Allah'ı gören kimse, Allah'ın zâtını kast etmemektedir. Zira Allah'ın zâtı şekilden münezzehtir. O rüyada bir nûr veya ona delâlet eden bir misâl olarak, görülür. Noksan sıfatlarla görülmesi, rüyayı görenin eksikliği ve zaafından kaynaklanır. Dolayısıyla âlimler, Allah'ın rüyada görülmesini, rüyayı gören kimsenin yaptığı veya yapacağı bir işe, tabir yoluyla, işaret olarak görmüşlerdir. Mesela Allah'ın rüyada kendisine yaklaştığını, yanına oturduğunu veya kendisiyle konuştuğunu görenin makâmının yükseleceğine işaret olarak tabir olunur. Yine Allah'ı rüyada görene rüyasında ne va'dedilirse o gerçekleşir, demişlerdir. Yani rüyada kendisine cennet va'dedilene cennet, mağfiret va'dedilene mağfiret, ateşten kurtuluş va'dedilene de kurtuluş verilir. Rüyada Allah'ın kendisine baktığını görenin rüyası rahmete, kendisinden yüz çevirdiğini görenin rüyası da günahlardan uzaklaşması için kendisine uyarı olarak yorumlanmıştır. (Bak. Ebû Talhâ, 2002: 72-83).

Rüyada Allah'ın zâtı değil, misali görüldüğüne ve görülen misâl tabir yoluyla görenin durumuna göre yorumlandığına göre, Allah'ı rüyada görmenin câiz olmadığını söylemek doğru olmaz. Zira hüküm rüyayı görene göre olmakta ve yorumlanmaktadır. Kaldı ki, Allah'ı rüyada görenlerin varlığı bilinen bir vak'adır. Allah rüyada görüldüğü halde böyle bir şey olamaz demek, deve kuşu misâli kafayı kuma gömmekten farksızdır. Madem rüyada Allah'ı görenler var ve günümüzde dahi Allah'ı rüyada gördüğünü söyleyenler bir vak'a olarak karşımızda durmakta, o halde yok diyerek işin içinden çıkılmaz.

Allah'ı rüyada görmeyi, dünyada yakaza halinde görmekle aynı saymak ve bu durum, Ehl-i Sünnet'in Allah'ın dünyada baş gözüyle görülemeyeceği fikrine aykırıdır, demek de doğru olmaz. Zira rüya âlemi ile yakaza hali farklıdır. Eğer ille de rüyada Allah'ı görmek, dünyada yakaza halinde görmekle aynıdır, dolayısıyla bunu Ehl-i Sünnet ve sûfiler red etmişlerdir. O halde rüyada Allah'ı görmek mümkün değildir, denilecek olursa; buna şu cevabı vermek mümkündür: Ehl-i Sünnet ölümünden sonra rü'yeti hak saymaktadır. Bununla beraber, âlimlerimiz, uyku halini geçici ölüm olarak saymışlardır. (Bak. Cürcânî, 2014: 189; İdiz, 2015, 286). Bu durumda uykuda görülen rüyayı bu dünyada gerçek görme gibi değil, bir nevi ölümünden sonraki durum gibi değerlendirmek mümkün olur. Şu farkla ki ölümünden sonra keyfiyetsiz olarak Allah baş gözüyle görülecekken rüyada görülen sadece bir misâl olmakta ve tabir gerektirmektedir.

Kısaca mutasavvıflar, Allah'ın rüyada görmesini câiz görmektedirler.

Sonuç

Allah'ın görülmesi anlamına gelen rü'yetullah kavramı, önemli kelâm problemlerinden birisini teşkil etmiştir. Uzun tartışmalara sebep olmuş olan mesele, günümüzde dahi güncelliğini korumaktadır. Bu itikadî mesele hakkında ilk dönemlerden itibaren mutasavvıfların da söz söylediği, görüşlerini konuya dâir âyet ve hadisler çerçevesinde belirttikleri görülmektedir.

Meselenin daha sahabe döneminden itibaren konuşulduğu, II/VIII. yüzyılda Sümeniyye ile Cehm b. Saffân arasında başlayan tartışmalarla alevlendiği ve daha sonra diğer kelâm ekollerinin de görüş beyân etmeleriyle büyüyerek devam ettiği anlaşılmaktadır. Genel olarak meselenin, dünyada rü'yet, âhirette rü'yet ve rüyada rü'yet olmak üzere üç ana başlık etrafında geliştiği görülmektedir. Sûfiler de meseleyi bu üç ana başlık etrafında işlemişlerdir.

1. Dünyada rü'yet: Mutasavvıflar, En'am 103 ve A'raf 143. Âyetlere ve konuya dâir hadislere dayanarak dünyada rü'yetin câiz fakat kulun yetersizliğinden dolayı mümkün olmadığını söylemişlerdir.

Tasavvuf adı altında dünyada rü'yetten bahsedenler olmuşsa da, bu durum önde gelen sûfiler tarafından reddedilmiş ve bu kimselerin meseleyi daha anlayamamış, iyi bir mürsîdin yardımına muhtaç nâkıs sûfiler veya sûfi olmadıkları halde sûfi geçinen kimseler oldukları belirtilmiştir. Yanî önde gelen sûfiler başta olmak üzere sûfiler, dünyada rü'yetullahın olamayacağı hususunda ittifak etmişlerdir.

Sûfiler, Resûlullah'ın dünyada Allah'ı görüp görmediği konusunda ise ihtilafa düşmüşlerdir. Bu ihtilafın sebebi, Resûlullah'ın Mirac'da Allah'ı görmediğine dâir Aişe vâlidemizden gelen rivâyet ile gördüğüne dâir İbn Abbâs'tan gelen rivâyet olmuştur. Resûlullah'ın, gördüğünü söyleyenler de baş gözüyle görmüştür diyenler ve kalb gözüyle görmüştür diyenler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Hucvirî'nin yaklaşımı bu iki rivâyeti birleştirici mahiyette olsa da ihtilafın ortadan kalkmasına yetmemiştir.

İmâm Rabbânî ise Mirac'ın âhîret şartlarında gerçekleştiğini dolayısıyla Resûlullah'ın âhîret şartlarında Allah'ı baş gözüyle ve keyfiyetsiz görmüştür, demiştir. İmâm Rabbânî'nin bu görüşü de iki farklı görüşü birleştirici olmuş olsa da ihtilafı gidermeye yeterli olmamıştır. Bununla beraber, rü'yetullah meselesinde nassa ve akla en uygun görüşün bu olduğu söylenebilir. Ancak bu da var olan ihtilafı ortadan kaldırmaya yetmemiş, daha sonra da temel iki başlık etrafında var olan ihtilaf devam etmiştir.

2. Âhîrette Rü'yet: Mutasavvıflar da Ehl-i Sünnet kelâmcıları gibi, A'raf 143, En'âm 103, Kiyâme 22-23, Yûnus 26, Mutaffifin 15. âyetleri delil olarak sunmak suretiyle âhîrette rü'yetin baş gözüyle ve keyfiyetsiz olarak gerçekleşeceğinde ittifak etmişlerdir. Burada ilgili hadisleri de dayanak yapan sûfiler, Mutezile ve benzeri diğer ekollerin aksine nassa dayanarak fikir beyan etmişlerdir. Bu konuda sûfilerin müttefik oldukları anlaşılmaktadır. Sûfilerin ileri sürdükleri nakli ve akli delillerin, Mu'tezile ve diğer kelâm ekollerinin delillerinden daha kuvvetli olduğu görülmektedir.

3. Rüyada rü'yet: Az sayıda âlim dışında Ehl-i Sünnet âlimleri ile sûfiler, rüyada rü'yeti câiz görmüş ve bunu hayra alâmet saymışlardır. Burada da sûfilerin isâbet ettikleri söylenebilir. Zira eski yeni birçok âlim ve sûfi rüyada Allah'ı gördüğünü söylemiştir. Günümüzde de Allah'ı rüyada gördüğünü söyleyenler varken bunu inkâr, realiteyle bağdaşmaz. Ancak rü'yada Allah'ın zâtı görülemeyeceği gibi, bir misâl olarak görülür. Görülen bu misâl da tabire muhtaçtır.

KAYNAKÇA

- ASKALÂNÎ, İbn Hacer (1379/1959). *Fethü'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrût: Dârü'l-Ma'rife.
- ATTÂR, Feriduddin (t.s.). *Tezkiretü'l-evliyâ*, (tahk. Muhammed Edib el-Câdir).
- EL-BEĞAVÎ, Hüseyin b. Mesûd (1403/1983). *Şerhü's-Sünne*, Beyrût: El-Mektebü'l-İslâmî.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil (1407/1987). *Sahîh*, (tahk. Mustafa Diyeb), Dâru İbn Kesir.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı (1969). *Tefsîru Râhi'l Beyân*, İstanbul: Eser Yay.
- CÛRCANÎ, Seyyid Şerif (1416/1995). *Kitabü't-Tarifât*, Beyrût: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- CÛRCÂNÎ, Seyyid Şerif. *Ta'rifât*, (ter. Abdulaziz Mecdî Tolun), İstanbul: Litera Yay.
- ED-DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdurrahmân (1407/1986). *Sünen*, Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.
- EBÛ SAİD, Abdurrahman (t.s.). *el-Ğunye fi usûli'd-dîn*, (tahk. İmâduddîn Ahmed Haydar), Beyrût: Müessesetü'l-hadamât ve'l-Ebhâsî's-Sakâfiyye.
- EBÛ TALHÂ, Ömer b. İbrâhîm (2002). *Rü'yetüllahi Taâlâ fi'l-menâm*, Ummân: Dâru İbn Cevzî.
- EL-ELBÂNÎ, Muhammed Nâsiruddîn (1413/1993). *Zülâlû'l-cenne*, Beyrût: El-mektebetü'l-İslâmî.
- EL-EŞARÎ, Ebû Hasan (1379/1959). *el-İbâne an usûli'd-dîn*, (tahk. Hüseyin Mahmûd), Kâhire: Dârü'l-Ensâr.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid (t.s.). *İyhâu ulûmi'd-dîn*, (tahk. Abdullah el-Hâlidî), Beyrût: Dârü'l-Erkam.
- EL-ĞÂMÎDÎ, Ahmed b. Atiyye b. Ali (1423/2002). *el-Beyhakî ve mevkifuhu mine'l-ilâhiyât (Risâle Doktora)*, Suûd: İmâdetü'l-Bahsî'l-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye.
- HARPÛTÎ, Abdullatif (1330/1912). *Tenkîhu'l-Kelâm fi Akâidi Ehlî'l-İslâm*, İstanbul.
- EL-HİNDÎ, Alaüddin Ali b. Hüsâmuddîn (1401/1981). *Kenzü'l-ummâl*, (tahk. Bekrî Hayânî-Safvetü's-Sakâ): Müessesetü'r-Risâle.
- HUCVİRÎ, Ali b. Osman Cüllâbî (2010). *Keşfu'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi*, (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yay.
- İBN ARABÎ, Muhyiddin (2009). *Kitâbü'l-ma'rife*, (ter. Hüseyin Şemsi Ergünes), İstanbul: İz Yay.
- İBN ARABÎ, Muhyiddin (ts.). *Fusûsu'l-hikem*, (tahk. Ebû Alâ Afîfî), Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.
- İBN MANZÛR, Muhammed (ts.). *Lisânü'l-Arab*, Beyrût: Dâru Sâdir.
- İBN TEYMİYYE, Takiyuddin Ebû Abbâs (ts.). *Mecmuatü'r-resâil ve mesâil*, Lücnetü't-Türâsî'l-Arabî.
- İDİZ, Ferzende (2015). *İmâm Süyûtî ve Tasavvuf*, Ankara: İlahiyat Yay.
- İMÂM A'ZAM, Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit (1342/1923). *el-Fikhü'l-ekber*, Haydarabâd: Meclisü Dâiretî'l-Maârif.
- İMÂM A'ZAM, Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit (1992). *el-Fikhü'l-Ekber: İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, (ter. Mustafa Öz): İstanbul.
- İMÂM RABBÂNÎ, Ahmed Farûkî Serhendî (t.s.). *Mektûbâtı Rabbânî*, (ter. Abdulkadir Akçiçek), İstanbul: Merve Yay.
- EL-İSFAHÂNÎ, Ebû Nuaym (1405/1984). *Hilyetü'l-evliyâ*, Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.
- EL-KÂRÎ, Ali (1419/1998). *er-Ravdü'l-ezher fi Şerhi'l-Fikhü'l-Ekber*, Beyrût: Dârü'l-Beşâirü'l-İslâmiyye.
- EL-KASTALÂNÎ, Ahmed b. Muhammed (1425/2004). *el-Mevâhibü'l-ledüniyye*, (tahk. Sâlih Ahmed), Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî.
- KÂŞÂNÎ, Abdurrezzak (2004). *Letâifu'l-a'lam: Tasavvuf Sözlüğü*, (ter. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yay.
- KELÂBÂZÎ, Muhammed (1400/1980). *et-Taarruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*, Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- KOÇYİĞİT, Talat (1974). *Kur'an ve Hadiste Rü'yet Meselesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay.
- KONUK, Ahmed Avnî (2011). *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
- EL-KUMMÎ, Şeyh Sadûk, Ebu Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh (1978). *Risaletu'l-i'tikadati'l-İmamiyye: Şî-İmamiyye'nin İnanç Esasları*, (çev. E. Ruhi Fığlalı): Ankara.
- KUŞEYRÎ, Abdülkerim (1416/1995). *er-Risâle*, (tahk. Ma'rûf Zurayk-Ali Abdülhamîd Ebulhayr), Beyrût: Dârü'l-Hayr.
- EL-MEKKÎ, Ebû Talib (2004). *Kütü'l-Kulûb: Kalblerin Azığı*, (ter. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yay.
- MÛSLİM, b. Haccâc (t.s.). *Sahîh*, (tahk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî.
- ÖZGEN, Mustafa (2012). "İmam-ı Rabbânî'ye Göre Rü'yetullah Meselesi" Konya: *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 33, s. 35-60.
- PEZDEVÎ, Ebu Yusr Muhammed (1988). *Usulu'd-Din: Ehl-i Sünnet Akaidi*, (çev. Şerafeddin Gölçük): İstanbul.
- SÂBÛNÎ, Nureddin Ahmed Mahmud b. Ebû Bekir (1995). *Mâtürüdiyye Akâidi*, (ter. Bekir Topaloğlu), Ankara: DİB Yayınları.
- ES-SÛYÛTÎ, Celâluddin. *Te'yidü'l-hakikati'l-aliyye ve teşyidü't-tarikü'l-Şaziliyye*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, no: 45 Hk 1525.
- SÜHREVERDÎ, Ebû Hafs Ömer (1990). *Avârifü'l-maârif: Tasavvufun Esasları*, (çev. H. Kâmi Yılmaz-İrfan Gündüz), İstanbul: Vefa Yay.
- EŞ-ŞÂTİBÎ, Ebû İshâk İbrâhîm. *el-İ'tisâm*, Mektebetü't-Tevhîd.
- EŞ-ŞEHRİSTANÎ, Muhammed b. Abdülkerim (2006). *el-Milel ve'n-nihal: Dinler ve Mezhepler Tarihi*, (çev. Muharrem Tan), İzmit: Akademi Yay.
- TOPALOĞLU, Bekir-Çelebi, İlyas (2015). *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İsam Yay.
- ET-TÛSÎ, Ebû Nasr Serrâc (ts.). *el-Lüma'*, Mısır: Dâru Kütübü'l-Hadis.
- ULUDAĞ, Süleyman (1992). *Doğuş Devrinde Tasavvuf: Taarruf*, İstanbul: Dergâh Yay.
- ULUDAĞ, Süleyman (2008). "Rü'yet", İstanbul: DİA.
- YEŞİLYURT, Temel (2008). "Rü'yetullah", İstanbul: DİA.
- YILDIZ, Ferid (2011). *İmam Gazâlî ve İmam Rabbânî'nin Rü'yetullah Bakışı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EZ-ZEBİDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (tahk. Heyet), Dârü'l-Hidâye.
- EZ-ZEHBEÎ, Şemsuddîn Muhammed (1402/1982). *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, (tahk. Şuayb el-Arnaütî vd.), Müessesetü'r-Risâle.